

Carmen Fernández Juncal (2013): *Léxico disponible de Cantabria. Estudio sociolingüístico*. [Salamanca]-[Santander]: Ediciones Universidad de Salamanca-Editorial de la Universidad de Cantabria, 542 pp.

PASO A PASO imos coñecendo cada vez máis sobre o léxico dispoñible do español. A obra de Carmen Fernández Juncal *Léxico disponible de Cantabria. Estudio sociolingüístico* é unha das últimas achegas a esta empresa, enmarcada dentro do *Proyecto Panhispánico* liderado por Humberto López Morales. Precisamente López Morales é quen abre o libro con «Unas palabras iniciales», que destacan a rigorosidade e exemplaridade do traballo de Fernández Juncal.

De maneira xeral, a estrutura da obra é a habitual nos estudos sobre léxico dispoñible do español:

No capítulo 1, «Algunos datos previos», a autora ofrece en primeiro lugar información xeográfica, demográfica, social e económica sobre Cantabria. Esta información pode ser de interese ben para analizar os resultados obtidos, ben para xustificar algunhas das decisións metodolóxicas tomadas, decisións que se explican no seguinte capítulo. En segundo lugar, Fernández Juncal ofrece unha caracterización moi breve sobre o concepto de dispoñibilidade léxica e sobre o desenvolvemento das investigacións neste campo.

Como anunciamos, o segundo capítulo recolle os «Aspectos metodolóxicos». Dado que o traballo se enmarca dentro do *Proyecto Panhispánico* arriba mencionado, a obra responde aos criterios xerais establecidos neste: os centros de interese analizados coinciden cos do citado proxecto, aos que se engadiu un décimo sétimo, «El mar», e o alumnado enquisado, pertencente a segundo de bacharelato, dispuxo de dous minutos para cubrir cada unha das enquisas. As variables que se tiveron en conta á hora da selección da mostra foron: canto aos centros de ensino, o tipo de poboación, rural ou urbana, a titularidade, pública ou privada, e a situación xeográfica, de acordo con tres franxas (costeira, intermedia e interior); canto aos informantes, o sexo e o nivel socioeconómico, con tres graos de distinción, calculados a partir

primariamente dos estudos dos pais e secundariamente da súa profesión. De acordo cos datos da autora, a mostra constitúe máis dun 9% do total do universo estudado –como indicamos, alumnado de segundo de bacharelato– e existe en xeral simetría entre a distribución das distintas variables na mostra e en Cantabria, o que avala o valor estatístico dos resultados obtidos. Os datos foron procesados e analizados coa ferramenta *dispolex.com* da Universidade de Salamanca.

No terceiro capítulo, Carmen Fernández Juncal ofrece unha presentación dos criterios de edición dos materiais. Na primeira parte informa sobre as normas xerais, mentres que na segunda comenta algunhas particularidades de cada un dos centros de interese analizados. Desde un principio, fronte a unha postura de carácter máis uniformizador, a autora móstrase partidaria de conservar a maior cantidade de información posible no proceso de edición de datos. Isto determina algúns dos criterios adoptados, como o mantemento das diferentes formas flexivas empregadas polos informantes (encontramos nas listaxes voces como *conciertos* ou *bonita* porque os enquisados só ofreceron variantes en plural e feminino respectivamente), así como o frecuente emprego de parénteses e de barras para agrupar variantes de moi distinto tipo: diferentes posibilidades flexivas, acurtamentos e formas plenas, compostos sintagmáticos e formas truncadas, palabras con e sen afixos apreciativos, expresións con diferentes preposicións etc. Como resultado da aplicación deste criterio poden atoparse nas listaxes algunhas expresións un tanto complexas, como por exemplo *libret(it)as/ta*; *bolí(grafo/s)/s* ou *vaso/s (de/para (el)) agua*. Así pois, a fidelidade ás respostas dos informantes complica en certos casos a presentación das variantes. Este pequeno atranco salvaríase se se ofrecese unha listaxe de lemas normalizados asociados coas correspondentes formas concretas rexistradas nas respostas dos informantes (por exemplo, as variantes *libreta*, *libretitas* e *libretas* recollidas baixo a forma canónica *libreta*). Tal tipo de presentación, empregado por López Meirama no léxico dispoñible do español de Galicia¹ e por López Meirama e Álvarez de la Granja no léxico dispoñible do galego², é especialmente útil e produtivo na medida en que combina as dúas posturas a que alude a autora na p. 26: «la uniformadora, que intenta unificar en lo posible los resultados de los proyectos parciales y la del mantenimiento de la información, que antepone la conservación de los rasgos que pudieran definir las diferentes sintopías». Permite ademais ofrecer información sobre outro tipo de

¹ Belén Lopez Meirama (2008): *Léxico disponible en el español de Galicia*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.

² Belén Lopez Meirama / María Álvarez de la Granja (no prelo): *Léxico disponible do galego*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.

variantes das que non se pode dar conta mediante o emprego de barras ou parénteses, como as variacións ortográficas ou fónicas sobre a norma (*selvilleta*, *txoko...*), incluídas, claro está, as faltas de ortografía.

Cómpre destacar, por outra banda, o feito de que Fernández Juncal identifica cunha marca especial –un corchete de peche– aquelas voces que non están documentadas ou suficientemente documentadas no castelán (*abrenueces*], *emparedadora*], *fritor*], *guardabombona*] etc.). Consideramos esta marcación especialmente interesante porque permite localizar un conxunto de voces susceptibles de reflexión lingüística: neoloxismos, creacións espontáneas dos informantes (que amosan a produtividade dos recursos de formación de palabras de que dispoñen as linguas) ou formas locais non recollidas nos dicionarios. É mágoa, no entanto, que a obra non vaia acompañada dun recurso electrónico (un CD-Rom) que facilite e simplifique as buscas deste tipo de formas ou, en xeral, das diferentes variantes que compoñen as listaxes de léxico dispoñible.

No cuarto capítulo, «Análisis sociolingüístico», a autora leva a cabo o estudo dos resultados cuantitativos que se obtiveron tras o procesamento das enquisas (reparando sobre todo no número de palabras totais, de palabras diferentes, de palabras por informante, no índice de cohesión e na densidade). Fernández Juncal ofrece e analiza en primeiro lugar os datos con independencia das distintas variables sociais que entran en xogo, e tanto de maneira global como diferenciados por centros de interese. No estudo, que inclúe unha comparación cos léxicos dispoñibles doutras sintopías, a autora amosa que non existen grandes diverxencias entre os resultados obtidos nestes e no léxico dispoñible de Cantabria. Neste mesmo apartado (4.1 «Datos globais»), Fernández Juncal ofrece e analiza a listaxe das voces máis dispoñibles no corpus total.

No apartado 4.2 a autora ten en conta as diferentes variables sociais á hora de analizar os resultados. Fernández Juncal leva a cabo un estudo esencialmente cuantitativo destes atendendo a catro variables: o sexo, a titularidade pública ou privada do centro de estudo, a situación deste nunha zona urbana ou rural e o nivel sociocultural dos enquisados. Todas as variables parecen ter influencia nos resultados obtidos agás a do sexo, posto que, aínda que existe unha produción máis elevada no grupo das mulleres, as diferenzas, segundo demostra a autora, non son estatisticamente significativas. Entre as tres variables restantes, son o nivel sociocultural e a titularidade do centro os factores con maior incidencia nos resultados. O estudo cualitativo da compatibilidade entre as respostas dos diferentes grupos (isto é, o nivel de coincidencia nas respostas entre homes e mulleres, entre alumnado de centros públicos e privados etc.) é consistente cos resultados cuantitativos: é precisamente a variable

sexo a que amosa unha maior compatibilidade e a variable nivel sociocultural a que exhibe discordancias máis destacadas entre os diferentes subgrupos establecidos.

Cómpre destacar a rigorosidade da análise estatística feita pola autora e o seu interese por amosar, en todas as comparacións levadas a cabo, se as diferenzas obtidas posúen ou non relevancia estatística. Ao mesmo tempo, Fernández Juncal preocúpase por explicar de maneira clara e sinxela as características fundamentais das diferentes probas estatísticas empregadas no seu estudo.

Despois do estudo sociolingüístico a autora ofrece o «Diccionario de léxico disponible de Cantabria», onde se presentan as respostas dos informantes para cada centro de interese ordenadas polo seu índice de dispoñibilidade. Así mesmo, cada voz vai acompañada de información sobre a porcentaxe de informantes que ofrecen a expresión (% Aparición), a súa frecuencia relativa e a súa frecuencia acumulada.

O libro péchase coas táboas alfabéticas, establecidas tamén para cada centro de interese. Nelas ofrécese a mesma información ca no diccionario anterior, pero desta volta as formas preséntanse ordenadas alfabeticamente, o que permite buscar voces concretas. Así mesmo, estas táboas están enriquecidas cun importante aparato de notas a pé de páxina, empregado esencialmente para 1) dar información sobre o significado de formas marcadas, isto é, voces de linguas de especialidade, coloquiais ou vulgares, locais etc (*isquiotibiales, cuquis, espáis...*); 2) xustificar algunhas das decisións tomadas á hora de escoller unha forma canónica para as listaxes; 3) informar sobre algunhas expresións que designan ou designaron orixinariamente marcas comerciais; 4) comentar algún aspecto relativo ao tratamento nos dicionarios de español das formas rexistradas, esencialmente ás marcas diasistemáticas asignadas (rexional, coloquial etc.) e 5) ofrecer información sobre a variante ou variantes recollidas nas listaxes.

Cómpre destacar que estes datos ofrecidos en nota a pé son moi útiles para o usuario, sobre todo, aínda que non só, para aquel que descoñece a variedade xeolectal cántabra. A autora adiántase ás posibles dúbidas que poida ter o lector, moi en especial as relativas ao significado de certas voces, ofrecendo respostas clarificadoras. Como sinala Fernández Juncal no capítulo 2 (p. 25), a partir das palabras máis problemáticas elaborou un segundo cuestionario que foi revisado por 10 alumnos de Bacharelato. Tamén contou coa axuda de profesionais dos diferentes campos, moi en especial para o centro de interese «El mar». Esta revisión foi fundamental para elaborar o aparato de notas a que acabamos de aludir.

Se tivéssemos que mencionar algún aspecto sobranceiro deste traballo, probablemente acudiríamos ás palabras introdutorias de Humberto López Morales a que xa aludimos ao inicio desta recensión. O traballo destaca pola súa rigorosidade, tanto na

edición dos materiais como no estudo sociolingüístico. A marcación das formas non estándares, a minuciosa análise estatística dos datos e a detención no comentario das variantes máis problemáticas son aspectos concretos que tamén cómpre salientar. En consecuencia, coidamos que o libro *Léxico disponible de Cantabria. Estudio sociolingüístico*, de Carmen Fernández Juncal, é unha obra de obrigada consulta, non só para aqueles que desexen coñecer as peculiaridades da dispoñibilidade léxica do español de Cantabria, senón tamén para calquera investigador que, de agora en diante, acometa a laboriosa, pero gratificante, tarefa de elaborar un léxico dispoñible.

■ MARÍA ÁLVAREZ DE LA GRANJA

